

O‘ZBEKISTONDA DAVLAT BOSHQARUVIDAGI MODERNIZATSIYA SIYOSATI

Xikmatov Fathulla Habibullaevich

O‘zbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikasiyalar universiteti
Siyosat fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD).
“Siyosiy fanlar” kafedrası

Yoqubova Shahzoda

O‘zbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikasiyalar universiteti
“Amaliy siyosatshunoslik” fakulteti magistranti

ANNOTATSIYA

Maqolada Yangi O‘zbekistonning jadal rivojlanib borayotgan davlat siyosati iqtisodiy, ma‘daniy aloqalar borasida modernizatsiya siyosatining o‘rni mavzusida so‘z boradi. Hozirgi kunda dolzarb masala bo‘lib turgan jamiyat barqarorligi borasida modernizatsiyaning o‘rniga alohida urg‘u berib o‘tilgan. Davlat boshqaruvni isloh qilish borasida bu yo‘nlaishni yanada rivojlantirish masalalari yoritilgan.

***Kalit so‘zlar:** modernizatsiya, konsepsiya, iterativ, endogen, ekzogen, demokratik tarqiyot, klassik yo‘l, model.*

ПОЛИТИКА МОДЕРНИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается роль политики модернизации в стремительно развивающейся государственной политике Нового Узбекистана, включая экономические и культурные связи. Особое внимание уделяется устойчивости общества, что в настоящее время является актуальной проблемой, а не модернизации. Освещены вопросы дальнейшего развития этого направления в условиях реформы государственного управления.

***Ключевые слова:** модернизация, концепция, итеративный, эндогенный, экзогенный, демократическое развитие, классический путь, модель.*

MODERNIZATION POLICY IN PUBLIC ADMINISTRATION IN UZBEKISTAN

ABSTRACT

The article discusses the role of modernization policy in the rapidly developing state policy of New Uzbekistan in economic and cultural relations. Special emphasis

is placed on the role of modernization in the stability of society, which is currently an urgent issue. The issues of further development of this direction in the reform of public administration are highlighted.

Keywords: *modernization, concept, iterative, endogenous, exogenous, democratic development, classical path, model.*

KIRISH

O'zbekistonni jahon hamjamiyatdagi o'rnini mustahkamlash va uning jahon bozorda yetakchi davlatlardan biriga aylantirish – davlatimiz mustaqilligini mustahkamlashning muhim shartidir. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev o'z faoliyatini boshlaganidan buyon o'tgan qisqa davr ichida yangi tahrirdagi O'zbekiston Konstitutsiyasi, bir qator kodeks va qonunlar, milliy strategiya va davlat dasturlarini qabul qilish tashabbuslarini ilgari surdi. Davlatimiz rahbari, shuningdek, Yangi O'zbekistonni barpo etish va Uchinchi Renessans poydevorini tiklashga qaratilgan ko'plab farmon, qaror va farmoyishlarni imzoladi.

Bugungi kunda mamlakatimiz hayotining barcha sohalariga izchillik bilan joriy etilayotgan ana shu ko'lamdor, muhim va dolzarb huquqiy asoslarni yaratishning tub siyosiy-nazariy mohiyati O'zbekiston Prezidentining kitoblari, dasturiy ma'ruza va nutqlarida batafsil bayon etilgan. Shunday fundamental asarlardan biri – “Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi” kitobi 2022-yilda chop etilgan bo'lib unda aytilganidek: “Avvalo, bo'lib o'tgan saylovdan so'ng O'zbekiston tarixida sifat va mazmun jihatidan yangi taraqqiyot davri boshlanganiga alo-hida e'tibor qaratildi. Bu yangi davrning eng muhim va ustuvor xu-susiyatlari, avvalo, mamlakatimizda davlat va boshqaruv organlari, barcha rahbarlar bundan buyon oz faoliyatini "Inson - jamiyat - davlat" va "Inson qadri uchun" degan ezgu tamoyillar asosida olib borishida aks etadi. Hamma kuch va imkoniyatlarimiz adolatli jamiyat va ijtimoiy davlat qurish, hozirgi va kelgusi avlodlarning faro-von turmushini ta'minlashga, saylov jarayonida o'zaro raqobatga kirishgan siyosiy partiyalar nomzodlarining saylovoldi dasturlaridagi muhim amaliy g'oya va takliflardan amaliy siyosatimizda keng foy-dalanishga qaratiladi.

Odamlar biz boshlagan yangilanish jarayonlariga katta ishonch bilan qarayotgani, ularning samarasini tezroq ko'rishni istayotganini hisobga olib, xalqparvar islohotlarimizning uzviyligi va davomiyli-gini ta'minlash maqsadida kelgusi faoliyatimizda "Harakatlar strategiyasidan - Taraqqiyot strategiyasi sari" degan tamoyil asosiy mezon etib belgilandi.”[1] .

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Ma'lumki, har qanday jamiyat hayotidagi siyosiy taraqqiyotni o'rganish uchun turli nazariy va uslubiy yondashuvlar tanlanadi. Zamonaviy davrda modernizatsiya paradigmasida formatsion va tsivilizatsiyaviy yondashuvlar alohida ahamiyat kasb etmoqda. Modernizatsiya juda murakkab siyosiy jarayondir. Inson va jamiyat faoliyatining barcha sohalarida o'zgarishlar ro'y berishi bilan birga, yangi tushunchalar, tamoyillar va yondashuvlar shakllanadi.

O'zbekistonda modernizatsiya jarayonining tarkibiy-funksional tuzilishi mustaqil ilmiy tadqiqot predmeti sifatida har tomonlama va tizimli o'rganilmagani bu sohaga qiziqishni oshirmoqda. Ayrim ilmiy tadqiqotlar, darslik va o'quv qo'llanmalarida modernizatsiya bo'yicha muqobil qarashlar mavjud bo'lsa-da, hozirgi kunga qadar jamiyatni modernizatsiya qilish konsepsiyasining mohiyati va mavqeini belgilovchi yagona konsepsiya ishlab chiqilmagan. Uning ma'nosi ilmiy adabiyotlarda ham turlicha talqin qilinadi.

Tabiiy savol tug'iladi: modernizatsiya nima? Buning uchun ko'plab ilmiy tushuntirishlar mavjud. G'arb va Sharq mamlakatlarida unga munosabat va qarashlar har xil. Shundan kelib chiqib, biz umumiy ta'rifni beramiz: "Modernizatsiya deganda agrar (an'anaviy) jamiyatni sanoatlashtirish, ijtimoiy-iqtisodiy tizimni o'zgartirish tushuniladi va bu jarayon davlat rivojlanishining ijtimoiy-iqtisodiy konsepsiyasini qayta ko'rib chiqishni, inson huquq va erkinliklarini yangi me'yorlar va standartlar asosida ta'minlashni, jamiyatning yangi me'yorlari va me'yorlari, jamiyat va shaxsning yangicha munosabatlariga asoslangan munosabatlarini ta'minlashni nazarda tutadi".

Ushbu siyosiy jarayonning maqsadi nima? Albatta, avvalambor, bunga katta ehtiyoj bor va tobora kuchayib borayotgan globallashuv ham bunga turtki beradi va bu jarayonni tezlashtiradi. Modernizatsiyaning asl maqsadi – an'anaviy turmush tarzidan zamonaviy jamiyatga o'tish, ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy taraqqiyotning yuqori darajasiga erishishdir.

Bu jarayonga o'tish jarayonida "moddiy va ma'naviy ne'matlarni taqsimlash", "o'zlik", "qonuniylik" kabi inqirozlar yuzaga kelishi e'tirof etildi. Binobarin, bu jarayonda inqirozlarni yengib o'tgan xalq va davlatgina g'alaba qozonadi, farovonlikka erishadi...

"Qo'lga olish", "Tezlashtirilgan" va "Iterativ" deb nomlangan modernizatsiya modellari mavjud. Biz ushbu modellarning siyosiy va falsafiy mohiyatini kitobning alohida bobida alohida ko'rib chiqdik. Modernizatsiya paradigmasi (o'lchovi) doirasida tobora ko'proq nazariy, uslubiy va ixtisoslashtirilgan ilmiy asoslangan yondashuvlar shakllantirilmoqda. Sharq mamlakatlari yangi modellarni "kashf

qilgandan” keyin G‘arb turmush tarzini zo‘rlik bilan qabul qilishdan ko‘ra, barkamol jamiyat qurish imkoniyatiga ega bo‘ldilar.

Ilmiy manbalarda siyosiy tizimlarning o‘zgarishi va bir shakldan ikkinchisiga o‘tish davrida rivojlanishning uchta modelidan birini tanlash zarurligi haqida so‘z boradi. Klassik yo‘l (model) insoniyatning demokratik taraqqiyot yo‘liga o‘tishning boshlang‘ich shakli va uning asosida dunyoning aksariyat mamlakatlari taraqqiyotida o‘z mevasini bergan modeldir. Uning xarakterli jihati shundaki, u tashqi kuchlar aralashuvisiz, mamlakatning ichki imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda demokratik jamiyatga o‘tishdir. Biroq, u uzoq tarixiy davrni qamrab oladi. O‘tish davrida siyosiy tizimda inqirozlar va to‘ntarishlar sodir bo‘ladi. Masalan, Evropada xususiy mulk ko‘p asrlar oldin paydo bo‘lgan. Iqtisodiy sohada xususiy mulkning rivojlanishi aholining aksariyat qismini ish bilan ta‘minlash uchun sharoit yaratdi. “Ammo asosiy moddiy ne‘matlarning bir qismining xalq qo‘lida to‘planishi, qolganlari esa ularga qaram bo‘lishi mamlakat ichki hayotida katta inqirozlarga, jumladan, fuqarolar urushigacha olib kelishi mumkin”, deb yozadi professor S.Otamuratov[2].

Darhaqiqat, zamonaviy korxonalar barpo etilib, yangi maskanlar ochilib, mulkdorlarning moddiy farovonligi yuksalib, ishlab chiqarish rivojlanib, aholi bandligi ta‘minlanmoqda. Fuqarolarning farovonligi, demakki, mamlakatning iqtisodiy o‘sishi aholining mulkdorlar tomonidan qo‘llab-quvvatlanishi tufayli yuzaga keladi. Bu ketma-ketlik siyosiy islohotlarga zamin yaratadi. Ammo shuni ta‘kidlash kerakki, xususiy mulk tarqalishining dastlabki bosqichlarida jamiyatda tabaqalanish kuzatilgan. Aholining quyi tabaqalarining noroziligi (“tengsizlik”) kuchayib bormoqda, shu bois jamiyatga demokratik qadriyatlar (plyuralizm, tenglik, bag‘rikenglik, erkinlik, ochiqlik) joriy etilgandan so‘ng fuqarolarning siyosiy ongi va madaniyati yuksalib borayotgani, odamlar o‘z huquqlarini talab qila boshlagani yaqqol ko‘zga tashlanadi. Demokratik jarayonlarning vujudga kelishi va rivojlanishi tezlashadi. Biroq, bu model muammolarning ko‘payishiga, ularni hal qilishning murakkabligini oshirishga va aholining ushbu jarayonga moslashishiga olib keladi.

Demokratik jamiyatga o‘tishning inqilobiy yo‘li (usuli). Bu yo‘ldan borish uchun xususiy mulk huquqlarini ta‘minlash, jamiyatda demokratik qadriyatlarni shakllantirish zarur. Inqilobiy islohot e‘lon qilinganda, amaldagi hukumat tugatiladi va uning o‘rniga demokratik jarayonlarni amalga oshirishga qodir bo‘lgan davlat infratuzilmasi shakli yaratiladi. Iqtisodiy-siyosiy hayotda amalga oshirilayotgan chuqur islohotlar, birinchi navbatda milliy valyutaning bekor qilinishi natijasida aholi qo‘lidagi pullar o‘z qadrini yo‘qotadi. Siyosiy elita va yetakchilar jamiyatda hukmron kuchga aylanadi va ommani boshqaradi.

Demokratik jamiyatga o'tishning evolyutsion yoki bosqichma-bosqich yo'li. Bu modelda hokimiyatga yangi rahbar kelganida eski tuzum qoldiqlari bir "zarba"da yo'q bo'lib ketmaydi, balki asta-sekinlik bilan yo'q qilinadi, ba'zilari esa hattoki ekspluatatsiya qilinadi. Yangi munosabatlar tizimi shakllanmoqda. O'zbekiston 1991-yilda ana shu dono yo'lni tanlagani, o'tish davrida qurbonlar, inqirozlar juda kam bo'lganiga guvohmiz.

Jamiyatni modernizatsiya qilish masalasini o'rganishda "o'tish davri" tushunchasi muhim o'rin tutadi. Siyosiy falsafa o'tish davri qayerdan boshlanadi va qanday tugaydi, degan savolni o'rganadi. Bu juda murakkab bosqich bo'lib, usiz hech bir davlat barqaror rivojlanishga erisha olmaydi, chunki aynan shu bosqichda barcha sohalarda barqaror rivojlanish uchun zarur poydevor yaratiladi. Biroq, ular o'z-o'zidan paydo bo'lmaydi, balki mamlakatning rivojlanish darajasi va odamlarning mentalitetidan kelib chiqib, o'tish davrining tegishli nazariy asoslari ishlab chiqiladi.

Barcha mamlakatlar uchun o'tish davri uchun universal standart mavjud emas. Tayyor o'tish modeli mavjud bo'lmagani uchun muayyan davlat uchun samarali modelni ishlab chiqish va amalga oshirish jarayoni bir tekis kechmaydi, transformatsiya jarayonida turli ichki qarama-qarshiliklar yuzaga keladi. Muammolar tez va tez hal etilmasa, mojarolarning oldi olinmasa, xalq noroziligi kuchayib, fuqarolar urushi boshlanishi mumkin.

Ma'lumki, bozor munosabatlari o'zini o'zi boshqarish tizimidir. Bozor iqtisodiyotini qurishning pirovard maqsadi insonning mehnat, ijodiy va ma'naviy salohiyatini ro'yobga chiqarishni ta'minlaydigan munosib turmush sharoitini yaratishdir.

O'zbekiston olimlari modernizatsiya jarayonlarini o'rganishda "sivilizatsiya", "globallashuv", "milliy rivojlanish falsafasi" kabi tushunchalarini ishlatishadi. Siyosiy modernizatsiya va jamiyat modernizatsiyasi masalasi alohida mavzu holida hozirga qadar tadqiq qilmagan.

Bizningcha, modernizatsiya fenomeni tarkibida siyosiy modernizatsiya yetakchi o'rinni egallaydi. Jamiyatdagi tub islohotlarni alohida tahlil qilmasdan turib gapirib bo'lmaydi. "Siyosiy modernizatsiya" deganda nimani tushunamiz? Siyosiy modernizatsiya - jamiyat siyosiy tizimining zamon talab va ehtiyojlaridan kelib chiqadigan zamonaviy vaziyatga javob berish qobiliyatini oshirish va uni shu davrga moslashtirishdir. Bu jarayonda siyosiy institutlar va siyosiy amaliyotning shakllanishi va rivojlanishi, jamiyatda zamonaviy siyosiy tizimning shakllanishi va rivojlanishi sodir bo'ladi. Siyosiy modernizatsiya davlat va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarni modernizatsiya qilish, demokratiya asoslarini rivojlantirish, fuqarolik jamiyatini rivojlantirishning tegishli mexanizmlarini yaratishni o'z ichiga oladi.

Mashhur amerikalik olim S.Xantington “Sivilizatsiyalar to‘qnashuvi” asarida siyosiy modernizatsiya jamiyatdagi siyosiy institutlar va ijtimoiy tafakkurning demokratlashuvidir, demak, ijtimoiy, iqtisodiy, fan, madaniy-ma’rifiy sohalarda sodir bo‘layotgan modernizatsiya jarayonlari ham jamiyatni demokratlashtirishga olib keladi, deb ta’kidlaydi[3]. Boshqa bir asarida u bu davrda siyosiy barqarorlikni saqlash iqtisodiy rivojlanish sur’atlari va daromadlarni adolatli taqsimlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini ta’kidlaydi.

R. Dal kontseptsiyasida “siyosiy modernizatsiya jarayonlarida demokratiyaning o‘ziga xos shakli bo‘lgan poliarxiya keng xalq ommasining yuqori darajadagi siyosiy ishtirokini ta’minlashga qodir siyosiy tizimni ifodalashi kerak”[4]. Fikrimizcha, Sharq mamlakatlari uchun siyosiy barqarorlik katta ahamiyatga ega bo‘lib, siyosiy tizim qurish masalasi bosqichma-bosqich amalga oshirilishini unutmashimiz kerak. Chunki liberal harakat vakillari jamiyatni chuqur demokratlashtirishni modernizatsiyaning fundamental asosi deb biladilar.

Modernizatsiya paradigmasi nazariy, uslubiy va maxsus fanlarga asoslangan bir qator yondashuvlarni o‘z ichiga oladi. Masalan, chiziqli model (1950-1960) va qisman ko‘p chiziqli aktyor modeli (1970-1990) yaratilgan. Bugungi kunda bu paradigma rivojlanmoqda va yangi nazariyalar paydo bo‘lmoqda.

Shuningdek, globallashuv va modernizatsiya tushunchalariga to‘xtalib o‘tish zarur. Globallashuv har bir mamlakatda nafaqat iqtisodiy sohani, balki jamiyatning siyosiy tizimini, xalqaro munosabatlarni, hatto modernizatsiya taqdirini ham belgilab beruvchi kuchga aylanib bormoqda. Modernizatsiyalash - bu yanada zamonaviy bo‘lish va an’anaviy hayot tarzidan zamonaviy hayot tarziga o‘tish jarayoni. Globallashuv va xalqaro ta’sirning ta’siri ko‘lami, birinchi navbatda, ilg‘or texnologiyalar, ilmiy-tadqiqot institutlari va siyosati bilan belgilanadi.

“Modernizatsiya jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy tuzilmalarini o‘zgartirishni nazarda tutadi”, degan fikr-mulohazalar bildiriladi. G‘arb olimlarining fikricha, u shaxsning huquqlari, erkinligi va ma’naviy erkinligini ta’minlaydi, davlat esa jamoatchilik nazoratida; Sharq olimlarining fikricha, jamiyatda boshqaruv shakllarining izchilligiga, hokimiyatni tashkil etishning asosiy shakl va tamoyillarini saqlashga, urf-odatlar, urf-odatlarga hurmat va jamoaviy birdamlikka birinchi darajali ahamiyat berish kerak. Shunday qilib, odamga hali ham tanlash imkoniyati berilmoqda. Masalan, xitoylik tadbirkor AQSH boshqaruv tizimidan unumli foydalanadi, lekin u xitoylik ruhni jamiyat hayotiga, hattoki milliy mahsulotlariga ham singdiradi. Yaponiya, Singapur, Malayziya fuqarolari ham milliy ruh va milliy g‘ururni qadrlagani uchun taraqqiyot yo‘lida olg‘a intilmoqda...

Jamiyatni yangilash va isloh qilish muammosi Sharq olimlari va davlat arboblari tomonidan ham alohida tadqiq etilgan. O'rta asr musulmon Sharqi davlat arboblari Nizomulmuluk (1018-1092) "Siyosatnoma yoki siyar ul-muluk" (1091) asarida shaxs va davlat tushunchasiga e'tibor bergan. "Jamiyatda adolat qaror topishi nochor, ilojsiz kishilarga moddiy yordam ko'rsatish, inson huquqlariga rioya qilishdan iborat", deb yozadi alloma. Adolat ustunlari orqali davlatda tinchlik va barqarorlik qaror topadi. Shu bois davlat xizmatchilari har bir masalada oqsoqollar, olimlar, jamiyatning hurmatli insonlari bilan maslahatlashishi kerak"[5].

20-asrning ikkinchi yarmi va 21-asr boshlarida ko'plab ilmiy yondashuvlar kuzatildi. Siyosatshunos S. Verba va L. Pai modernizatsiya qilmoqda jamiyat a'zolari psixologiyadagi o'zgarishlar va yangi ko'nikmalar demokratik tizimini qabul qilinishni[6], U. Mur[7]va X. Eksteyn [8] mamlakatni sanoatlashtirishga ustuvor ahamiyat berdi. Garchi bu g'oyalar ilmiy bo'lsa-da Tenglik tamoyili saylov jarayonining o'zagi bo'lsa-da, saylov jarayonini o'tkazishda har bir davlatning roli har xil.

Siyosiy modernizatsiyalash ham murakkab kompleks jarayon. Unda ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy-huquqiy va ijtimoiy-madaniy tarmoqlar o'zaro bog'lanib, bir-biriga mazmun bag'ishlaydi; agar ular orasida ajralish yuz bersa, modernizatsiya qisman amalga oshadi, xolos. Jamiyatda ijtimoiy guruhlarning daromadi keskin farqlansa, samarali iqtisodiy o'sishga erishilmaydi; madaniy darajali yetuk shaxs shakllanmasa, bozor tuzilmalari shakllanmaydi; fuqarolik jamiyati institutlari rivojlanmasa, demokratik qadriyatlar rivojlanmaydi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Zamonaviy modernizatsiyalashgan jamiyatning ustivorlik jihatlari juda ko'p. Eng muhim natija shundaki, yangi rivojlanish bosqichiga o'tgan bunday jamiyatda ustuvor sohalarda sezilarli o'zgarishlar sodir bo'ladi. Shunday qilib, bugungi kunda MDH o'z mamlakatlarida jamiyatni modernizatsiya qilish birinchi marta iqtisodiy zamin tayyorlash masalasi dolzarbligicha qolmoqda. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi davlat va jamiyatni o'rganish bo'yicha demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va mamlakatni modernizatsiya qilishda parlament va siyosiy partiyalarning roli, davlat rolini yanada kuchaytirish, davlat boshqaruvi tizimini isloh qilish, davlat hokimiyatining tashkiliy-huquqiy asoslarini rivojlantirish, "Elektron hukumat" tizimini amalga oshirishni takomillashtirish, davlat xizmatlari sifati va samaradorligini oshirish; jamoatchilik nazorati mexanizmlarini, fuqarolik jamiyatini amalga oshirish institutlari va ommaviy axborot vositalarining ro'lini kuchaytirish

vazifalari, davlat hokimiyatiga asoslangan islohotlarni yanada chuqurlashtirish va mamlakatni modernizatsiya qilishga qaratilgan chora tadbirlar mamlakatimiz rivoji uchun muhim qadamdir.

FOYDALANILGAN MANBA VA ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Shavkat Mirziyoyev. Yangi O‘zbekiston tarqqiyot strategiyasi. Toshkent:O‘zbekiston,2023.-B.9.
2. Otamuratov S. Milliy taraqqiyot falsafasi. –T.: Akademiya, 2005. –B.227.
3. ХАНТИНГТОН С. Столкновение цивилизаций. –М.: АСТ, 2011. –В. 576-577.
4. Dal.R.O demokratiya.-M.:Aspekt-jarayon,2000.-B.163
5. Nizomulmulk. Siyosat yoki siyar ul-muluk. -T.: Adolat, 1997. - B. 256.
6. Pye L.W., Verba S. Political Culture and Political Development.-Princeton, 1965.-p. 13.
7. Moore J. Colonialism: The case of Mexican-Americans. in Social Problems, 1970, Nr. 17. -p. 463-472; Capitalism over the Longue Duree: A Review Essay.In: CriticalSociology, 1997, Nr. 23 (3). - p. 103-116.
8. Eckstein H. The Idea of Political Development: From Dignity to Efficiency. in: World Politics, 1982, NY. 34. - p. 451-486.